

Evženie Klanicová

40 let archeologických výzkumů na Pohansku u Břeclavi

V březnových „Zprávách Muzejního a vlastivědného kroužku ODO v Břeclavi“ v roce 1960 vyšel z pera prof. Františka Kalouska příspěvek s názvem Objev Velkomoravského hradištního města na Pohansku u Břeclavi. Bylo to jeho první písemné sdělení o výsledcích z počátku výzkumu, prováděného tehdeším Prehistorickým ústavem filosofické fakulty brněnské univerzity, jímž vyjadřoval svůj dík ... „za všechny projevy velkého a nadšeného zájmu o naše výzkumné práce na Pohansku a též za všestrannou pomoc, jíž se nám v Břeclavi a na Břeclavsku dostalo; oboje bylo nám nejen povzbuzením, ale pomáhalo nám též překonávat počáteční těžkosti - mnohdy nemalé - s nimiž jsme se nejednou setkali, když jsme zahajovali první výzkumné práce na Pohansku. Odměnou nám všem je vědomí, že takřka na rakouské hranici bylo objeveno mohutné slovanské město z doby říše Velkomoravské“...

Na rok 1998 připadnou hned dvě jubilea. V roce 1928 uvedl totiž Pohansko do archeologické literatury přední moravský badatel I. L. Červinka ve svém díle „Slované na Moravě a říše Velkomoravská“. Je až s podivem, že mu věnoval jen nepatrnou pozornost, ačkoliv léta prováděl výzkumy v nedaleké Staré Břeclavi. Ani po osvobození se v tomto směru mnoho nezměnilo. Nebylo popřáno sluchu místním nadšencům, soustředěným v břeclavském Muzejním a vlastivědném kroužku, jejichž zájem byl chápán jako pouhý projev lokálpatriotismu. Až teprve první sondážní práce v roce 1958 a následný výzkum pod vedením Františka Kalouska ukázaly, že místní osídlení muselo sehrát v dějinách Velké Moravy významnou roli. A od roku následujícího až do současnosti provádí systematické výzkumy „archeologické rezervace Břeclav - Pohansko“ katedra archeologie a muzeologie filosofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

V tomto příspěvku se omezíme pouze na stručnou charakteristiku výzkumů v chronologickém sledu, tak jak byly publikovány v různých časopisech, zejména v Přehledech výzkumů, Vlastivědném věstníku moravském, popřípadě z nálezových zpráv. Lze říci, že zveřejňování výsledků výzkumů na hradisku Pohansko u Břeclavi je odborné i laické obci předkládáno pravidelně a pokud možno komplexně. V tomto směru je nutno zdůraznit velké zásluhy a obrovské úsilí dlouholetého vedoucího výzkumu, dnes již bohužel zesnulého, prof. Bořivoje Dostála a také současné vedoucí výzkum dr. Jany Vignatiové.

1959

— zahájení výzkumu v severozápadní části hradiska, v místech stavební destrukce, o celkové ploše 1 200 m². Nad destrukcí se nacházely objekty sídelního charakteru s kamennými pecemi, datované na základě keramiky do 11. a 12. století. Pod destrukcí se objevily základy sakrální stavby s okolním pohřebištěm. Tehdy byl zkoumán prostor vně základů, kde byl zachycen i systém palisádových žlábků. V roce 1958 - 59 bylo odkryto celkem 208 hrobů kolem kostela, uložených ve více vrstvách nad sebou, směrem od chrámu se nahuštění hrobů snižovalo. Kromě toho bylo zjištěno 30 kulových jamek a dvě sídlištní jámy s poměrně starobylou keramikou.

1960

— pokračování odkryvu základů kostela, okolního pohřebiště a dalších objektů (viz rok 1965)

- zjišťovací průzkum na ploše 650 m² v prostoru zhruba 300 metrů jižně od opevněného areálu, vyvolaný hlubokou orbou a následným narušením velkomoravského horizontu. Ve svrchní vrstvě byly nalezeny velkomoravské střepy, zlomky lidských a zvířecích kostí, mazanice a uhlíky.
- v místech plánované archeologické stanice proveden záchranný výzkum na ploše 575 m², který potvrdil domněnku, že zhruba oválný mírně zvýšený areál o ploše přibližně 2,5 ha uzavřený mrtvými rameny Dyje, představuje předhradí severo-východně vlastního hradiska. Kromě eneolitických, halštatských, laténských a římsko-provinciálních střepů byly nálezy z doby hradištní zastoupeny 11 hroby a stejným počtem sídlištních objektů. Hroby tvořící zčásti řady obsahovaly kromě jiného i kostěný hřeben, páskový prsten, náušnice s hrozníčkovitým závěskem a lité olovené plasticky zdobené knoflíky. Tři objekty měly obytný charakter osm dalších představovaly jámy různého charakteru.

1961

- výzkum velmožského dvorce (viz rok 1965)
- zahájení výzkumu žárového pohřebiště proběhlo na ploše 350 m² (viz rok 1968) na ploše 1075 m² zkoumáno sídliště a kostrové hroby v tzv. lesní školce. Bylo prozkoumáno 7 obytných polozemnic, tvořící dvě menší usedlosti vzdálené od sebe 25 metrů, a jeden nadzemní objekt kúlové konstrukce. Opodál sídlištních objektů byl objeven ojedinělý dětský kostrový hrob bez milodarů.
- hlubokou orbou na ploše 3 000 m² narušeno více než padesát sídlištních objektů a několik desítek hrobů na ploše jihozápadního předhradí
- sondáž valu v severovýchodní části hradiska (viz rok 1966)

1962

- výzkum velmožského dvorce (viz rok 1965)
- zkoumán prostor žárového pohřebiště na ploše 650 m² (viz rok 1968) v rámci zkoumané plochy 1 200 m² na jižním předhradí odkryto 10 sídlištních objektů a 34 kostrových hrobů, v nichž se projevují silné pohanské přezitky. Osídlení tohoto areálu, rámcově datované do 9. století, existovalo v určitých vzájemných souvislostech k centrálnímu hradisku a existovalo zřejmě ještě kolem poloviny 10. století. V hrobech se často vyskytovaly nádoby, ocílky, křesadla a nože, náušnice podunajského typu a v jednom případě náhrdelník z příčně členěných korálků z taženého skla. Ze sídlištních objektů byly zkoumány protáhlé obdélníkové jámy, polozemice s prostými ohništi i kamennými pecemi, včetně jam hospodářského charakteru.
- sonda valem (viz rok 1966)

1963

- výzkum velmožského dvorce (viz rok 1965)
- menší výzkum v areálu žárového pohřebiště na ploše 125 m² (viz rok 1968)
- řez valem v severovýchodní části hradiska (viz rok 1966)

1964

- pokračoval výzkum velmožského dvorce (viz rok 1965)

1965

- v rámci výzkumu velmožského dvorce byla v průběhu let 1958 - 1965 prozkoumána plocha 14 630 m² s celkovým počtem 131 objektů a 423 kostrových hrobů. Jedná se o pravouhlý útvar na ploše zhruba 1 hektaru, ohrazený asi 3 metry vysokým palisádovým opevněním ve dvou fázích. V severní části dvorce byl umístěn sakrální okrsek s kostelem

a pohřebištěm. Jednolodní chrám dlouhý 18, 65 a široký 7, 20 metrů měl protáhlou apsidu s půlkruhovým závěrem, téměř čtvercový nartex a povrchový přístavek na jižní straně. Stavba z lomového kamene byla uvnitř omítnuta a v prostoru kněžiště zdobena barevnými freskami. Okolní pohřebiště s různě upravenými jámami poskytlo nejen řadu významných nálezů, ale i poznatků o životě na Pohansku v průběhu 9. a 10. století. Jihozápadním směrem navazovala na sakrální okrsek část obytná s prostornými roubenými domy na kamenných podezdívkách s litými maltovými podlahami. V hospodářské části dvorce se nacházely ohrady pro dobytek, velké stavby kúlové konstrukce a rovněž řemeslnické dílny, zpracovávající železo, dřevo, kosti a snad i drahé kovy.

V prostoru velmožského dvorce byla rovněž zachycena časně slovanská osada I, patrně její jižní okraj. Ze 43 převážně zahlobených objektů lze pouze dva interpretovat jako nadzemní obydlí a tři jámy jako obilnice. Chronologie objektů je dána jednak výskytem keramiky pražského typu, jednak zčásti obtáčenými a zdobenými nádobami.

— řez valem v prostoru sídliště v tzv. lesní školce (viz rok 1966).

1966

— zkoumána část sídlištního komplexu s kostrovými hroby v areálu žárového pohřebiště v rozsahu 650 m² (viz rok 1968)

— sonda valem. Celkově ukázaly výzkumy valu za prvních desetiletí v prostoru tzv. sídliště lesní školka konstrukci hradby s určitými menšími odlišnostmi v rámci jednotlivých úseků. Čelní zeď sestávala z vrstev kamenů, proložených vrstvami dusané hlíny, za ní se nacházel hliněný násyp, zpevněný na vnitřní straně hradby stěnou z kulatiny, zapřené o kůly vzdálené od sebe 2,5 metru. Šířka hradby činila cca sedm metrů a její konstrukce spočívala na dřevěném roštu. Před čelní stěnou byla umístěna asi metrová berma a pak následoval příkop široký 2,5 a hluboký 0,3 - 0,6 metru. Před příkopem se táhla řada mohutných kúlů a ještě o dva metry dále souvislý palisádový žlábek. Nalezený materiál z průzkumu opevnění prokázal velkomoravské stáří hradby.

1967

— zkoumána větší část sídlištního komplexu v areálu žárového pohřebiště na ploše 1675 m² (viz rok 1968)

— sonda do valu v jižní části hradiska (v lese). V průkopu na ploše asi 200 m² se na čelní straně hradby objevila jednostranně lícovaná zeď, široká zhruba 80 cm z lomového kamene kladeného na sucho. Na vnitřní straně k ní přiléhal dva metry široký blok do červena propálené hlíny s otisky dřev a prutů. Směrem dovnitř následoval jílovitý násyp opřený o stěnu z prken či proutí. Celá konstrukce spočívala na roštu z kulatiny kladené příčně k podélné ose valu. Vrchol hradby byl doplněn dřevěnou předprsní, která chránila obránce před střelami útočníků. Poněvadž hradba probíhala v těchto místech rovnoběžně s vodním korytem, žádné příkopy a překážky v předpolí zjištěny nebyly.

1968

— na žárovém pohřebišti, nacházejícím se v jižní části pozdějšího hradiska na mírně terénní vyvýšenině, bylo prozkoumáno celkem 55 hrobů, z toho 7 jámových a zbytek popelnicových hrobů, s převahou jedné urny, pouze ve čtyřech případech se v hrobě nacházely urny dvě. Vzhledem k tomu, že část hrobů byla porušena raně středověkou zástavbou i novověkou orbou, lze jen s rezervou říci, že hroby tvořily dvě větší uskupení a část z nich byla rozmístěna izolovaně. Z dochovaných keramických tvarů náleží 17 k pražskému typu a 23 hrnců je podunajského typu s převahou neumělé hřebenové výzdoby vodorovných rýh, vlnic a vpichů. Z nekeramického inventáře se vzácně vyskytovaly železné nože, listovitá šipka s tulejkou, železné přezky a jiná železná kování. Na základě rozboru keramiky je možno pohřebiště datovat od 6. do 8. století.

– prokopána plocha 1 100 m² v prostoru lesní školky. Bylo objeveno šest kostrových hrobů, rozmístěných na volné ploše mezi osmi zahloubenými sídlištními objekty, které však nebyly v roce 1968 zkoumány. Hroby, z nichž pět obsahovalo po jedné nádobě poměrně jednoduché profilace, lze datovat do 1. poloviny 9. století. Z kulturní vrstvy pocházejí kromě střepů zlomky obrouček z věder, nože, hřeby, zlomky ostruhy, šipky, kostěná šidla, brusle, brousky a bronzové pozlacené nákončí zdobené esovitými motivy a dvěma zvrhčnými hlavičkami. Nákončí lze přiřadit do okruhu předmětů blízkých karolínských proveniencí, spadajících do raného 9. století.

– pokračoval výzkum sídliště a kostrových hrobů u žárového pohřebiště. V šesti výzkumných sezónách bylo na sídlišti objeveno celkem 56 objektů, rámcově datovaných do střední doby hradištní. Jedná se o 11 polozemnic, jeden dům se zděným nárožím a srubovou konstrukcí stěn, dva nadzemní objekty nejasné konstrukce, 5 velkých jam nepravidelného tvaru s minimálním množstvím inventáře a 36 menších zahloubených objektů hospodářského charakteru. Zajímavým byl kruhový kúlový objekt č. 28 o průměru 257 cm, sestávající z 8 obvodových jamek rozmístěných kolem středové jamky a obehnaný ze tří čtvrtin palisádovým žlábkem. Tento patrně kultovní objekt je rámcově datován až do 10. století. Z celkového počtu 25 zde objevených kostrových hrobů tvořilo 17 z nich více méně souvislý pás, ukončený výše zmíněným kultovním objektem. Neobsahovaly žádné milodary a náleží zřejmě až 10. století. Ostatní hroby byly velkomoravské.

– na severovýchodním předhradí prokopána plocha 350 m² v prostoru okraje terénní vlny. Skryvkou byl obnažen 2 - 4 metry široký pás kamenů a pod ním na podloží palisádový žlábek v délce 28 metrů. Podél vnější strany žlábků bylo rozmístěno 7 kostrových hrobů, vesměs shodně orientovaných s palisádou. Jde o pozůstatek opevnění na předhradí, které bylo tvořeno dřevěnou palisádou, k níž přiléhaly kameny dlážděný hliněný stupeň zpevněný kúly, které vázal proutěný výplet.

1969

– zkoumán prostor sídlištního komplexu v tzv. lesní školce o celkové ploše 850 m². Prozkoumáno 5 kostrových hrobů a ve výzkumných sezónách 1968 - 69 celkem 24 zahloubených sídlištních objektů. Kostrové hroby vykazují silné pohanské přežitky a v jejich vybavě nebylo možno pozorovat téměř žádnou majetkovou diferenciaci. Mezi sídlištními objekty byly 4 obytné zemnice, 8 hospodářských zahloubených staveb, z toho dva objekty výrobní a 12 vesměs obdélníkových jam hospodářského účelu. Jedna nadzemní kúlová stavba měla rozměry 4 × 5 metrů. Všechny zjištěné kostrové hroby a sídlištní objekty jsou rámcově datovány do střední doby hradištní.

1970

– severovýchodní předhradí zkoumáno na ploše 1 525 m² (viz rok 1972)

1971

– pokračoval výzkum severovýchodního předhradí na ploše 550 m² (viz rok 1972)

1972

– archeologický výzkum sídlištního komplexu v areálu žárového pohřebiště byl prováděn na ploše 375 m² (viz rok 1973)

– výzkum severovýchodního předhradí probíhal na ploše 1 300 m². V letech 1970 až 1972 zkoumáno na severovýchodních předhradí celkem 135 čtverců, tj. 3375 m². Na této ploše bylo objeveno 17 kostrových hrobů a 53 objektů, souvislý obloukovitě prohnutý pás kamenů široký 2 až 9 metrů na okraji terénní vlny a systém recentních jam a palisádových žlábků, z nichž některé snad byly středohradištního stáří. Pomineme-li recentní zásahy, vyskytly se zde 2 eneolitické jámy, 2 laténské zemnice, 1 objekt s keramikou pražského

typu a zbylých 38 objektů bylo středohradištních. Obj. č. 17 a 39 představují obytné pozemnice s kamennými pecemi, 10 větších zahlobených objektů mohlo sloužit hospodářským případně výrobním účelům, 18 jámových objektů mělo vesměs oválný tvar. 10 objektů bylo vymezeno pouze izolovanými skupinami kamenů, patrně jde o pozůstatky nadzemních staveb, u nichž nelze jednoznačně určit, zda šlo o objekty obytné, hospodářské či výrobní.

— Popisovaná terénní vlna byla tedy osídlena již v pozdní době kamenné, v době laténské a římské, jakož i v době po příchodu Slovanů. Středohradištní osídlení je však poměrně rozptýlené a lze předpokládat, že se zde koncentrovala řemeslná výroba.

1973

— na ploše 1 075 m² pokračoval výzkum sídlištního komplexu v areálu žárového pohřebiště. V sezónách 1972 - 73 bylo na předemné ploše odhaleno celkem 18 objektů, 6 kostrových hrobů a zbytky dvou palisádových žlábků oddělujících jednotlivé usedlosti. Z uvedených objektů byly 3 obytné pozemnice, 4 větší hospodářské stavby, 2 nadzemní stavby s pletenými stěnami, 1 nadzemní stavba kúlové konstrukce a další zahlobené objekty různého charakteru a účelu. Výzkumem v jihozápadní části hradiska na okraji zalesněné plochy o celkové rozloze 3 950 m² byla zjištěna, vedle žárového pohřebiště ze 6. - 8. století, také středohradištní sídlištní aglomerace shlukového typu doplněná kostrovými hroby.

1974

— zkoumáno sídliště v lesní školce (viz rok 1976)

1975

— zkoumán prostor lesní školky podél vnitřní stěny valu v délce kolem 100 metrů. Bylo zjištěno 6 sídlištních objektů - vesměs jámy obsahující středohradištní keramiku a 32 kúlových jamek.

— řez valem XIV provedený sondou o rozměrech 10 x 30 metrů. Výzkum prokázal skořepinovou konstrukci hradby široké 5,7 - 5,8 m, jejíž vnitřní dřevěná stěna byla opřena dvojicemi kúlů umístěných v obdélníkových jámách vzdálených od sebe 1,5 - 1,8 m. Čelní kamenná zeď široká až 2 metry byla na vnější straně zřejmě lícovaná. Celá konstrukce hradby - zeď i hlinitojílovitý násyp promísený přepálenými hrudkami hlíny spočívala na vrstvě dřevěných kuláčů kladených příčně k ose valu. Terén pod nimi byl vyrovnaný žlutohnědým hlinito - jílovitým násypem až 25 cm mocným. Hradba zanikla požárem, jak o tom svědčí zuhelnatělé trámy její vnitřní stěny. Na ploše řezu bylo zjištěno několik sídlištních objektů, téměř 100 kúlových jamek a 7 kostrových hrobů pod valem. Těsně při hradbě byla objevena zemnice s kamenným krbem a proutěnými stěnami, která zanikla současně s požárem vnitřní stěny hradby. Zemnice obsahovala depot železných předmětů uložený ve starobylé lahvovité nádobě. Zánik hradby je na základě tohoto nálezu datován do doby kolem poloviny 9. století.

— výzkum na severovýchodním předhradí na ploše 925 m² navazoval na úsek zkoumaný již v roce 1960. Bylo zjištěno 31 sídlištních objektů, 15 kostrových hrobů, 91 kúlových jamek, tvořících místy řady po oplocení, místy jakoby půdorysy nadzemních kúlových staveb. Z objektů byly 3 obytné zemnice s pecemi a 3 větší zahlobené hospodářské stavby. Materiál ze všech objektů je rámcově středohradištní. 9 odkrytých hrobů se kumulovalo v jednom čtverci na ploše 5 x 5 metrů. S výjimkou tří hrobů patřily všechny dětem nebo nedospělým jedincům. Kostry většinou ležely naznak, většina pohřbených neměla milodarů pouze ve třech hrobech se vyskytlo po jednom noži, rol-ničce a nádobě.

— záchranné práce jižně hradiska na předhradí v trati „Prutník“ přinesly objev 17 sídlištních objektů a 5 kostrových hrobů. Z objektů bylo 10 zemnic s pozůstatky kamen-

ných pecí a 7 hospodářských objektů. Jedna chata obsahovala depot železných předmětů – železných vědérek, srpů, třmenů, sekery, pořízů a dalších zlomků. V hrobech bylo nalezeno i vybavení bojovníka (sekera, ostruhy s tauzovanými ploténkami, břitva, nůž).

1976

– v rámci sídliště „lesní školka“ prozkoumána do roku 1976 plocha o rozloze 5092 m². Na této ploše bylo kromě 14 časně slovanských objektů (časně slovanská osada II) objeveno celkem 80 středohradištních objektů a 22 kostrových hrobů. Z objektů bylo nejméně šest obytných zemnic a dalších 5 čtvercových objektů, které se odlišovaly od obydlí nepřítomností otopného zařízení, dále 25 hospodářských staveb, z toho 7 povrchových kůlové konstrukce a 41 různých jam. V jižní části zkoumané plochy se koncentrovaly objekty výrobní, např. kovolitecká dílna se 4 píčkami na obvodu a jedna zjištěná studna.

– výzkum valu (sonda č. XV) probíhal v prostoru sídliště „lesní školka“ na ploše 120 m². Konstrukce hrady odpovídala zjištěním z roku 1975. V zánikovém horizontu byly zjištěny pozůstatky povrchové stavby s proutěnými omazanými stěnami, v podloží pod valem bylo objeveno pět zahlučených objektů, z toho dva časněslovanské.

– výzkum jižního předhradí (viz rok 1977).

1977

– sonda valem v severovýchodní části hradiska přinesla podobná zjištění jako v předcházejícím roce

– na severovýchodním předhradí byla otevřena plocha 5 850 m². Celkem bylo zkoumáno 124 sídlištních objektů a 50 kostrových hrobů. Z objektů bylo 7 obytných zemnic, 4 nadzemní obydlí s otopným zařízením, 16 větších zahlučených hospodářských staveb, 10 nadzemních staveb vymezených kameny, 4 volně v terénu umístěná ohniště a 62 jam různého tvaru a charakteru. Z palisádových žlábků byl jeden součástí lehčího typu opevnění na předhradí a s tím souvisí i druhý, umístěný před opevněním, snad jako pozůstatek po nějakém zátarasu ztěžující přístup k hradbě a další vymezoval plochu usedlosti uvnitř sídliště.

– záchranným výzkumem jižního předhradí bylo do roku 1977 prozkoumáno více než 48 000 m² plochy. Bylo objeveno 282 sídlištních objektů, z toho 59 čtvercových zemnic s kamennou pecí, 8 oválných zemnic s hliněnou pecí, 16 větších zahlučených hospodářských objektů, 17 povrchových hospodářských a výrobních staveb, 21 volně stojících hliněných a hlinítokamenných pecí, 81 jam různého tvaru a účelu včetně 63 silně porušených objektů. K celkové dispozici 156 kostrových hrobů lze říci, že vytvářejí dvě skupinky po 30 hrobech a z části byly rozptýleny v menších skupinkách. Zhruba 40% hrobů obsahovalo milodary, z toho se pouze v 5% hrobů vyskytovaly součásti jezdecké a bojovnícké výstroje. Na základě pozorování v terénu, rozboru nálezů v objektech a inventáře hrobů lze konstatovat, že sídlištní aglomerace jižně opevněného hradiska existovala snad již od sklonku 8. století a postupně se vyvíjela až do poloviny 10. století.

1978

– výzkum v lesní školce probíhající na ploše 800 m² přinesl zjištění 16 sídlištních objektů (z toho 1 časně slovanský a 2 starohradištní) a dvou kostrových hrobů bez milodaru. Opět se vyskytly pravohlé obytné zemnice, povrchové hospodářské stavby kůlové konstrukce a drobnější hospodářské jámy. Celkově došlo k částečnému plošnému vymezení časněslovanské osady a ke zpřesnění půdorysné dispozice velkomoravského sídliště.

– pokračoval výzkum jižního předhradí na ploše 11 625 m² ve třech úsecích. Bylo zde zachyceno 78 sídlištních objektů a 30 kostrových hrobů, některé vybavené poměrně bohatými milodary. Jihovýchodní část plochy tvoří zřejmě samostatný sídlištní celek,

vybudovaný na nevysoké terénní vlně. Zde byla objevena i studna se čtvercovým nasucho kladeným kamenným obložením, z jejíhož dna byly získány např. pecky trnky, skořápky lískových ořechů či dřevo z dubu, lípy a jasanu.

1979

— výzkum sídliště v lesní školce v severovýchodní části hradiska na celkové ploše 1 475 m² ukázal na celkovou půdorysnou dispozici s účelně dislokovanými objekty. Ze 23 prozkoumaných sídlištních objektů, byl jeden nadzemní kůlové konstrukce, jeden objekt lze klasifikovat jako obytnou zemnici s kamennou pecí v rohu. Ostatní zahloubené objekty měly povětšinou hospodářský a výrobní charakter a v jejich inventáři se nacházely řemeslnické nástroje včetně součástí výzbroje a výstroje. Osm kostrových hrobů s nebohatou výbavou se koncentrovalo v jižní části aglomerace.

— na jižním předhradí byly zkoumány dva sektory o celkové ploše 19 000 m². V rámci jihozápadního sektoru bylo zjištěno 29 sídlištních objektů (7 zemnic s kamennými pecemi, 22 hospodářských a výrobních objektů), 8 kostrových hrobů a jedna studna s výdřevou. Ve východním úseku byl zachycen okraj celé aglomerace s více než čtyřiceti sídlištními objekty a třemi kostrovými hroby. Protože většina objektů na okraji sídliště měla hospodářských charakter je možné, že zde existovalo specializované centrum, zabývající se snad zpracováním železa.

1980

— zkoumán úsek „lesní hrůd“ - terénní vlna, která se táhla od žárového pohřebiště k východní bráně. V rámci čtvercové sítě bylo položeno několik sond s cílem zjistit stopy osídlení v této části hradiska. Výsledkem bylo zjištění poměrně hustého osídlení lesního hrůdu.

1981

— zkoumána menší část areálu sídliště v prostoru lesní školky (viz r. 1982, 1984 - 1987)
— v prostoru před proláklinou v hřebeni valu (tzv. východní brána) otevřena plocha 350 m², kde byl zachycen 10 - 12 metrů široký prázdný pruh v místech předpokládané přístupové cesty k bráně, lemovaný destrukcemi staveb.

1982

— zkoumána část plochy (625 m²) prostoru lesní školky, navazující na výkopy z let 1961, 1968, 1979. Vedle osmi objektů, datovaných do 9. století a dalších kůlových jamek, byly prozkoumány dva kostrové hroby, z nichž jeden obsahoval jen zlomky dětské lebky a u nich skleněný knoflík, který představuje typický velkomoravský výrobek.

— řez valem č. XVI/1982 v prostoru tzv. východní brány na ploše 15 × 5 m. Brána byla na jižní a severní straně omezena čtyřmi kůlovými jamkami, obloženými kameny, šířka brány činila 250 cm a celková hloubka zhruba 640 cm. Lze usuzovat na věžovitou nadstavbu a dvojitá vrata. V prostoru za bránou bylo na ploše 275 m² zkoumáno 8 sídlištních objektů, např. velká povrchový kůlový objekt se zahloubeným ohništěm, vyplněným drobnými kameny.

1983

— řez valem č. XVII/1983 v prostoru východní brány. Byla provedena skryvka destrukčních vrstev i původního násypu opevnění v pěti fázích. Sonda před bránou částečně potvrdila existenci mostu včetně šterkovité výplně říčního koryta. Za bránou na vnitřní ploše radiska bylo objeveno 6 kostrových hrobů, vesměs bez milodarů, a 4 sídlištní objekty včetně studny, vyhloubené do jílu bez dalších úprav stěn.

1984

– zkoumána plocha 1 600 m² v bývalé lesní školce v návaznosti na léta 1968, 1976, 1981. Na podloží se vyrysovalo 26 středohradištních sídlištních objektů a 17 kostrových hrobů. V objektech se nacházela zejména keramika, z dalších nálezů vzpomeňme brousky, kostěné proplétáčky a hroty, hliněné přesleny, železné skoby a nože. Poměrně chudé kostrové hroby, patřící vesměs mladším jedincům, se kumulovaly ve východní části otevřené plochy.

– výzkum lesního hrůdu na ploše zhruba 100 m². Bylo objeveno 9 sídlištních objektů, dva větší obdélníkovité, jeden čtvercovitý zahlobený s povrchovým přístavkem a šest dalších jam. Získaná keramika byla poměrně variabilní.

– výzkum východní brány byl dokončen proříznutím osmi kúlových jam, jejichž hloubka pod původní úroveň činila zhruba 110 - 120 cm. Některé jámy byly pečlivě obloženy kameny až ke dnu.

1985

– výzkum v prostoru lesní školky na ploše 1 800 m². Celkem bylo objeveno 8 kostrových hrobů a 20 sídlištních objektů. Hroby vesměs v natažené poloze, orientované hlavou k západu, většinou bez milodarů. Z objektů lze většinu datovat do velkomoravského období. Jednalo se o nehluboké obdélníkové jámy různých rozměrů, obsahující hlavně keramiku a drobné předměty denní potřeby. K zajímavým objevům této výzkumné sezóny patřily velké povrchové stavby s palisádovými stěnami.

1986

– zkoumaná část plochy v prostoru lesní školky měřila 1 500 m². Bylo zachyceno 22 sídlištních objektů, několik desítek kúlových jamek a jeden kostrový hrob. Sídlištní objekty vytvářely tři výrazná uskupení, z nichž nejzajímavější byla západní skupina objektů s povrchovou obytnou stavbou (obj. č. 195), kterou vymezovala kamenná kra o ploše 8,3 × 3,5 metru. Na východní straně na ni navazoval téměř 20 metrů dlouhý mělký objekt se studnou s dřevěným obložením a kameny vydlážděným dnem. Spolu s dalšími objekty se patrně jedná o hospodářský komplex, patřící dvorskému lovcům.

1987

– na rozloze 1 800 m² pokračoval odkryv řemeslnického areálu v bývalé lesní školce v severovýchodní části hradiska. Bylo zachyceno 19 zahlobených sídlištních objektů, 3 povrchové kúlové stavby, pozůstatek ohrady a tři kostrové hroby bez nálezů. Zajímavým byl obj. č. 210, velká čtvercová zemnice o rozměrech 7 × 7 metrů. V jejím zásypu bylo nalezeno množství keramiky staršího středohradištního rázu, zlomky hliněných talířů, část kroužkového brnění a bronzová průvlečka, stejná jako nález z areálu velmožského dvorce. V inventáři zahlobených objektů se vyskytovala zejména keramika, zvířecí kosti, železná struska, kostěné proplétáčky, šídla či brousky. Nadzemní stavby kúlové konstrukce měly jednak nevelké rozměry, v jednom případě šlo o větší stavbu vymezenou dvojicemi kúlových jamek, nevylučující použití starobylé techniky roubených stěn, i když velké množství mazanice s otisky prutů nalezené v okolí stavby hovoří částečně proti této technice. Stavba mohla tvořit přístřešek nad píčkami nebo výhněmi, které obsahovaly drobné kousky mazanice. Významným byl i objev dvou studní, z jejichž výplně pochází běžný domácí odpad. Z dispozice všech dosud objevených studní, jež vytvářely dvě téměř rovnoběžné řady západovýchodního směru, vzdálené od sebe zhruba třicet metrů, vyplývá, že měly v této části sídliště určitý organizující význam. Rok 1987 přinesl další doklady o rozčlenění sídliště v lesní školce do jednotlivých usedlostí snad výrobně řemeslného rázu, zčásti oplocených.

1988

– pokračoval výzkum řemeslnického areálu v bývalé lesní školce v severovýchodní části hradiška na ploše zhruba 500 m². Bylo objeveno 21 zahloubených sídlištních objektů, 4 kostrové hroby, pozůstatek kamenné pece, 78 kúlových jamek a 4 raně středověké žlábký, mimo další recentní objekty. K nejčastějšímu typu objektů patřily obdélníkové až protáhle oválné mělké jámy patrně hospodářského nebo výrobního charakteru, další skupinu tvořily žlabovité objekty a také velké, poměrně hluboké objekty. V severovýchodní části zkoumané plochy byla objevena skupina čtyř kostrových hrobů, různě orientovaných. Jen hrob č. 67 obsahoval nádobu poměrně primitivního vzhledu, zlomek ocílky a 2 kamenná křesadla. V některých místech docházelo k superpozici sídlištních objektů, jejich časový vztah však není zcela zřejmý, i když jejich stáří nebude zřejmě příliš vzdálené.

1989

– výzkum řemeslnického areálu (viz rok 1990)

1990

– prozkoumáno 1055 m² v prostoru řemeslnického areálu na severovýchodní straně hradiška v bezprostřední blízkosti valu. Plocha téměř dvou hektarů (prokopaná v průběhu let 1988 - 1990) sice nezahrnuje celý řemeslnický areál, může však poskytnout poměrně objektivní obraz o charakteru sídliště. V r. 1990 bylo objeveno 11 velkomoravských sídlištních objektů a 9 kostrových hrobů, tvořících tři skupinky. Většina hrobů byla orientována ve směru Z - V a neobsahovala žádné milodary. V jihozápadní části stál kúlový objekt, zřejmě kultovního významu, dlouhý 10 metrů a široký 4 metry, s rituálně uloženou kostrou koně. Větší objekt č. 263 obsahoval kromě běžného kuchyňského odpadu také doklady textilní, dřevoobráběcí, kovářské a případně kovářské výroby.

– na jižním předhradí Pohanska položeny sondy o šířce 50 cm, jejichž pozitivní výsledky vedly k plošnému odkryvu v následujícím roku.

1991

– zkoumána plocha v prostoru jižního předhradí na ploše 360 - 380 m². Bylo prozkoumáno 19 sídlištních objektů a 7 kostrových hrobů. Jeden objekt s kamennou pecí ve východním rohu lze charakterizovat jako obytnou zemnici, 2 objekty měly výrobní účel a další mírně zahloubené oválné objekty mohly sloužit jako zásobárny. Téměř čtvercový půdorys posledního objektu (č. 455) vymezovalo 29 kúlových jamek, otopné zařízení v něm chybělo a podle rozmístění kúlových jamek mohlo jít o stavbu dvouprostorovou. Kostrové hroby, rozptýlené mezi sídlištními objekty, byly ve většině případů druhotně porušeny a vzhledem k absenci milodarů lze uvažovat i o vykrádání. Soubor nálezů z objektů, hrobů i kulturní vrstvy (keramika, nože, ostruhy, šipka, část sekery, kování věder, stavební kování, brousky, přesleny, šídlo, proplétáčky, zlomky žernovů aj.) je možno rámcově datovat do 9. století.

1992

– v areálu jižního předhradí zkoumán úsek o rozloze 600 m² se 17 sídlištními objekty, 19 kúlovými jamkami a jedním kostrovým hrobem. Objekty byly vesměs mělké zahloubené, menších rozměrů, jejich charakter nelze blíže specifikovat. Kromě toho byla objevena snad dehtařská jáma, kruhová studna o průměru 170 cm bez dokladů vnitřní konstrukce a čtvercová zemnice s kamennou pecí. Kostrový hrob č. 209 ležel v superpozici nad sídlištním objektem, kostra vybavená nožem a oválnou přezkou byla orientována SZ - JV. Většina získaných nálezů je rámcově datována do 9. století.

1993

– v prostoru jižního předhradí zkoumán úsek na ploše 265 m², přiléhající k východní straně výzkumu z roku 1991. Bylo zkoumáno 7 sídlištních objektů, obsahujících převážně střepový materiál, zvěřecí kosti, zlomky mazanice, železné nože, srpy, hliněná závaží, přesleny, proplétáček a železnou misku slezského typu. Jeden objekt lze charakterizovat jako obydlí, čtvercovou zemnicí s kamennou pecí ve východním rohu. Další objekty měly oválný až obdélníkový tvar bez otopného či výrobního zařízení. S výjimkou jednoho objektu (č. 478) jsou všechny ostatní rámcově datovány do 9. století. Objekt č. 478 s časně slovanskou keramikou představuje první doklad osídlení tohoto prostoru již od přelomu 6. a 7. století.

1994

– dokončen průzkum daného úseku jižního předhradí na ploše 450 m². Souvislé osídlení pokračovalo výzkumem 6ti sídlištních objektů, 2 kostrových hrobů (jedna hrobová jáma obsahovala jen dětskou čelist a druhá byla prázdná) a 13ti kúlových jamek, v jejichž průběhu nebyl sledován výraznější půdorys. U většiny objektů nelze přesně určit jejich funkci, ale 2 objekty sloužily k obytným účelům. Jedna čtvercová zemnice s kamennou pecí v rohu zanikla zřejmě požárem (obj. č. 484) a druhá (obj. č. 480), v níž zůstala zachována i část domácího vybavení, byla nejméně dvakrát upravována. Toto obydlí bylo částečně zbudováno nad starší zaniklou zemnicí, která však měla spíše výrobní charakter.

1995

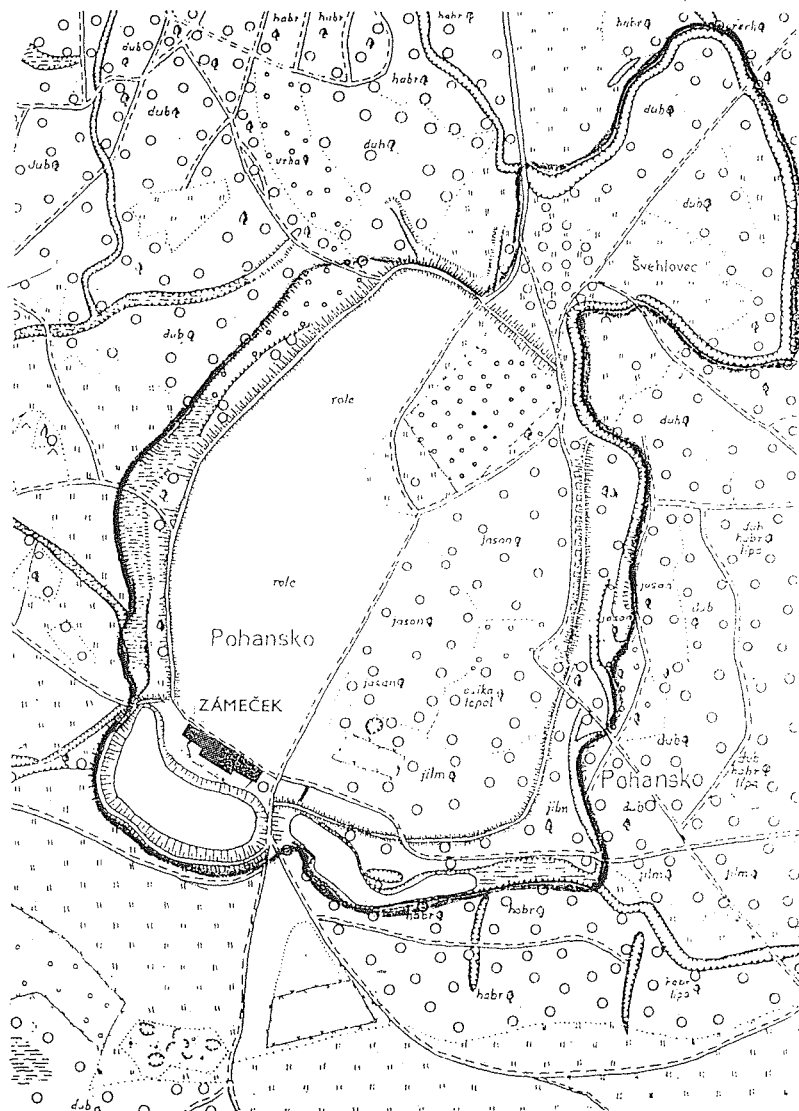
– výzkum na ploše 600 m² v prostoru před zámečkem probíhal v souvislosti se zamýšlenou přeložkou stávající komunikace. Byly prozkoumány standardní sídlištní objekty hospodářského charakteru. Osídlení bylo spíše méně husté, jak bylo obvyklé v blízkosti opevnění. V severozápadní části sondy byl zachycen výběžek valu, situace však byla v těchto místech narušena planýrkou valu v souvislosti s výstavbou loveckého zámečku v letech 1810 až 1811.

– v rámci širšího hospodářského zázemí hradiska Pohansko byla provedena zjišťovací sonda v poloze Líbivá, kde došlo při mýcení lesního porostu k narušení archeologických objektů a nálezů, zjištěných terénní prospekci. Výzkumem byly zjištěny tři kostrové hroby značně narušené, bez nálezů, pohřeb psa a několik zahloubených objektů středohradištního stáří. Výzkum bude pokračovat i v následujících sezónách.

Soupis literatury:

- Dostál, B., 1970: Velkomoravské hradisko Břeclav - Pohansko. 10 let archeologických výzkumů 1959 - 1969, VVM 22, 1 - 29.
- Dostál, B., 1975: Břeclav - Pohansko IV. Velkomoravský veolmožský dvorec. Spisy FF UJEP č. 208, Brno.
- Dostál, B., 1978: Dvacet let archeologického výzkumu Břeclavi - Pohanska. VVM 30, 129 - 178.
- Dostál, B., 1979: K opevnění hradiska Břeclavi - Pohanska. SPFFBU E 24, 73 - 93.
- Dostál, B., 1984: Východní brána hradiska Pohanska. SPFFBU E 29, 143 - 166.
- Dostál, B., 1985: Břeclav - Pohansko III. Časné slovanské osídlení. Spisy FF UJEP č. 261, Brno.
- Dostál, B., 1988: Třicet let archeologického výzkumu Břeclavi - Pohanska. VVM 40, 307 - 332.

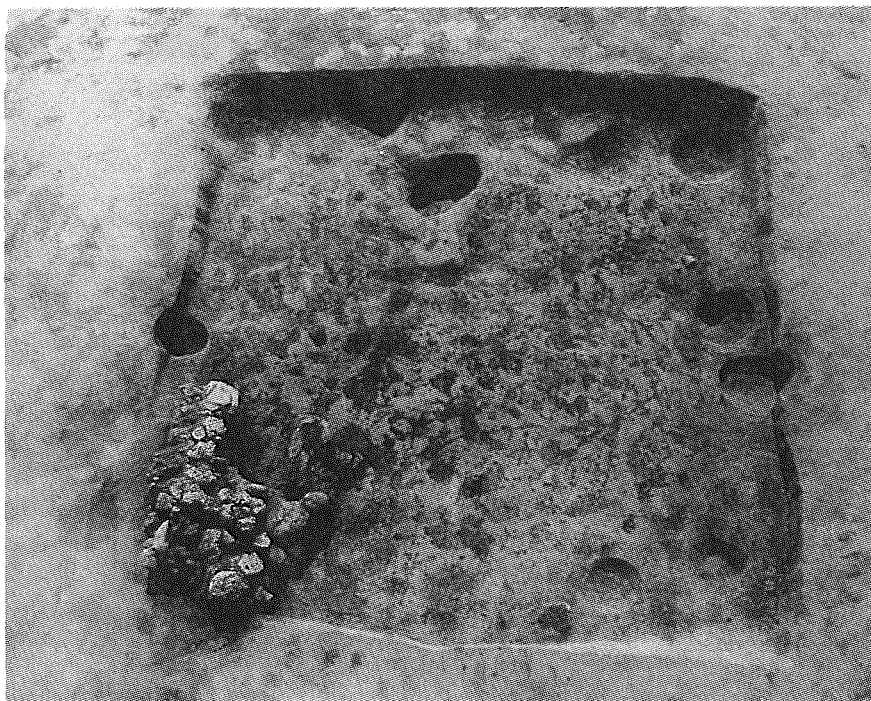
- Dostál, B., 1993: Velkomoravský řemeslnický areál Břeclavi - Pohanska. Jižní Morava 29, 31 - 53.
- Kalousek, F., 1963: Výsledky archeologického výzkumu velkomoravského hradiště Břeclav - Pohanska v letech 1959 - 1962. Sborník AÚ ČSAV II, 87 - 89, 125 - 126.
- Kalousek, F., 1971: Břeclav - Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Spisy FF UJEP č. 169, Brno.
- Vignatiová, J., Předběžná zpráva o výsledcích záchranného výzkumu jihozápadního předhradí Břeclavi - Pohanska v letech 1975 - 1977. SPFFBU E 24, 95 - 108.
- Vignatiová, J., 1983: K charakteristice neopevněných sídlišť v 9. a 10. století. SbNM - A (historie), 37, 109 - 115.
- Vignatiová, J., 1992: Břeclav - Pohansko II. Slovanské osídlení jižního předhradí. Spisy FF MU č. 291, Brno.

1. Plán hradiška Pohansko u Břeclavi

2. Zálklady velkomoravského kostela s okolním pohřebištěm

3. Zbytky obytné zemnice s pecí